

AGROLANDSHAFTLARDAN OQILONA FOYDALANISH MASALALARI

Xasanov Primjon Ashurovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti

xasanovprimjon88@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15170141>

Annotatsiya: *Maqolada qishloq xo'jalik landshaftlarining tabiiy geografik jarayonlar va inson omili tufayli har xil miqyosdagi ekologik vaziyatlarga duch kelayotgani, ba'zi jabhalar uchun yangicha yondashuv zarurati haqida so'z boradi. Agrolandshaftlarda iqlimiy omillarning hissasi va geoekologik muammolarning yechimi izlanib, buning uchun sohada tizimli yondashuv qo'llanilishi kerak.*

Kalit so'zlar: *landshaft, agrolandshaft, qishloq xo'jaligi, foydalanish, yondashuv, atrof muhit, ekologik*

Аннотация. *В статье говорится о том, что агроландшафты сталкиваются с экологическими ситуациями различного масштаба, обусловленными природно-географическими процессами и человеческим фактором, и необходимость нового подхода к некоторым аспектам. В агроландшафтах следует искать вклад климатических факторов и решения экологических проблем, и для этого следует использовать системный подход в полевых условиях.*

Ключевые слова: *ландшафт, агроландшафт, сельское хозяйство, использование, подход, окружающая среда, экологический.*

Annotation. *The article discusses the fact that agricultural landscapes are facing environmental situations of various scales due to natural geographical processes and the human factor, and the need for a new approach to some aspects. The contribution of climatic factors and solutions to environmental problems in agrolandscapes is sought, and for this a systematic approach should be applied in the field.*

Keywords: *landscape, agrolandscape, agriculture, use, approach, environment, ecological.*

Kirish. Hozirgi kunda yurtimizda sug'orma dehqonchilikka asoslangan yerlar 4.2 mln g ani tashkil etgani holda, agrolandshaftlarda insonning tabiiy muhitga ta'sir faoliyati eng sodda, ammo bir vaqtning o'zida "murakkablashayotgan" geotizimdir [2,3;]. Qishloq xo'jaligi sohasida insonlar qadimdan yer va undagi tabiiy resurslardan foydalanishni o'rgandi. Ushbu foydalanish yaqin uch asrda tezlashib hozirda o'zining eng cho'qqisiga chiqdi. Tabiiy resurslar moddiyatga bog'langan tartibsiz tizim orqali rivojlantirilsa butun hudud uchun jiddiy xavf keltirib chiqarishi mumkin. Bundan tashqari tabiiy geografik jarayonlar ham antropogen ta'sirdan ko'ra tez va kuchliroq sezilmoqda. Birgina iqlim o'zgarishi hisobiga: O'zbekiston hududida noodatiy iqlim anomaliyalari shakllanib bormoqda. Bug'lanish yanada kuchaygan holda namlik kerakli davrda emas boshqa davrlarda yog'ishi, ekinlarga bo'lgan salbiy ta'sir ortishi, tuproqlardagi namlikning kapilyar tomirlar orqali bug'lanib sho'rlanishni tezlatishi, eng past harorat va eng maksimum haroratlar orasidagi farqning kattalashib borishi

“O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI HUDUDLARINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING GEOGRAFIK ASOSLARI”

Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi

kabi ko‘rinishlarga ega. Bularning barchasi insoniyatning asosiy “dastruxoni” qishloq xo‘jaligiga katta ta‘sir etadi.

Asosiy qism. Agrolandshaftlardan foydalanishda tizimli kompleks yondashuv orqali - ham antropogen, ham tabiiy geografik jarayon, hodisa va vaziyatlarni izga solish mumkin. Masalan iqlim o‘zgarishini yumshatishda bir xil ekinlar ekiladigan qishloq xo‘jaligi landshaftlarida dala ariqlari cheti, har bitta agromaydonning to‘rt tomonini mahalliy sharoitga yaxshi moslashadigan daraxtlarni ekish ayni shu yerning kichik mikroiklim sharoitini keltirib chiqarib, juda ko‘plab ekologik muammolarni oldini oladi. Vaholanki ayrim joylarda mavjud ekilgan daraxtlar soni kam hisoblanib, daraxtlar oxirigacha parvarishlansa, doimiy yashillik hisobiga agrolandshaftlarda bir qator funksional ijobiy o‘zgarishlar sodir bo‘ladi. Misol uchun tut daraxti tez o‘sishi, pillaga ozuqaligi, sho‘r tuproqlarga moslashganligi bilan birga mahalliy arid iqlim agrolandshaftlarida uzoq yillar yashaydi. Ayniqsa tuproqlarda sho‘rlanishning yengil darajalarini oldini olishda optimal variant hisoblanadi. Yana shuningdek, Respublikamizda tabiiy o‘rmonzorlar maydoni 5.3 mln ga yoki (11,8 foiz), o‘rmon bilan qoplangan yerlar maydoni esa 3,5 mln. ga ni, (7,7 foizi) tashkil etgani holda doimiy yashillikni asosiy manbai sifatida ko‘zga tashlanadi [1,3;]. Shuni alohida ta‘kidlash kerakki, dala chetlarida ekilishi mumkin bo‘lgan daraxtlar miqdor balansi o‘rmonzor hududlar bo‘yicha mavjud ekotizim bilan tenglasha oladi. Agrolandshaftlarda ekilgan madaniy o‘simliklarni yetishtirish va hosildorlikni oshirishda tarkiban me‘yor darajasida kimyoviy elementlardan ham foydalaniladi. Masalan, *(30 sentnerdan har gektariga paxta hosili olinsa, o‘rtacha 180- 210 kg azot, 40-50 kg fosfor, 150 kg dan ortiq kaliy, 30-40 kg oltingugurt, magniy, natriy va boshqa meniral)* ozuqalarni talab qilsada ba‘zi holatlarda bu miqdorning oshganini kuzatamiz. Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ko‘paytirishda sifatini yaxshilash va dehqonchilikda ishlab chiqarishning samaradorligini oshirish agrokimyoviy uslub nihoyatda muhimdir. Sababi dehqonchilikda mineral o‘g‘itlardan noto‘g‘ri foydalanish atrof muhitda ekologik muvozanatni buzib, barcha landshaft komponentlarida seziladi. Tuproqlar sho‘rlashib agrokimyoviy holati yomonlashadi va hosildorlikning pasayishi yuz beradi. Agrolandshaftlarda suv eroziyasi, shamol eroziyasi, bundan tashqari ekinlarning hosili bilan biogen elementlar *(1 t mahsulot birligida 16-17 kg azot, 1-27 kg fosfor)* tuproqdan chiqib ketadi [2,4,5;]. Mazkur vaziyatda eng maqbul chora sifatida organik o‘g‘itlashning samarasi yuqori hisoblanadi. Tuproq tarkibining boyligi, hosildorlikga bevosita aloqador bo‘lib, gumus miqdorining holatini tiklash kerak bo‘ladi.

Hozirgi davrga kelib dehqonlar ekologik jarayonlardan tashqari suv tanqisligi kabi vaziyatlarga ham ro‘baru bo‘lmoqda. O‘zbekiston hududida umumiy qishloq xo‘jaligi iste‘moliga har yili ajratiladigan limit suv miqdori yildan yilga kamayish

tendensiyasiga ega bo‘lib bormoqda. Qishloq xo‘jaligini yuritishda tabiiy sharoitning eng birinchi zarur kategoriyasi suv hisoblanadi. Demak suvdan foydalanishda tejamkor, samarali va oqilona yo‘llar bilan masalani yechish mumkin. Tuproqlarda elementlardan natriy, xlor, sulfat birikmalarining ko‘pligi, geoekologik muammolarga sabab bo‘ladi. Yuqoridagi barcha muammolarni atroflicha o‘rganib baholash, tahlil qilish hamda eng oqilona samaradorlikni ko‘zlash lozim.

Xulosa. Agrolandshaftlarda har yili tashkil etiladigan dehqonchilik yerlari ko‘plab biogen elementlarning kichik aylanma harakatiga sabab bo‘ladi. Yurtimiz bo‘yicha barcha tabiiy geografik rayonlarida qishloq xo‘jaligi landshaftlarini rivojlantirishning - landshaft omili asosida hududlarning talab, takliflarini optimal o‘rganish orqali tashkil etish zarur. Mazkur vaziyatda quyidagi taklif va tavsiyalar landshaftlardagi jabhalarda qo‘llanilishi maqsadga muvofiq:

- agrolandshaftlarni to‘liq zamonaviy asosda tadrijiy va tahliliy baholash;
- agrolandshaft komponentlarida bo‘ladigan har bir o‘zgarishni boshqarishda GAT dan foydalanish;
- ekologik vaziyat va jarayonlarda inson omilining o‘rnini aniqlashtirish;
- barqaror qishloq xo‘jaligi landshaftlaridan foydalanishni tizimli yo‘lga qo‘yish asosida juda ko‘plab muammolarni (*cho‘llashish, iqlim o‘zgarishi, suv tanqisligi, tuproq sho‘rlanishi va b.*) bartaraf etish;
- agrolandshaftlarning turli xil texnogen ifloslanishning oqibatlarini (*og‘ir metallar va toksikant elementlar*) ta‘sirini kamaytirish;
- biologik xilma xillik indeksini oshirish va atrof muhit muhofazasi dasturiga oid yangicha tizimli yondashuv va b.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Yarashev Q.S., Xasanov P.A. Landshaftlarni qishloq xo‘jalik maqsadlarida tadqiq etishning nazariy asoslari // Ilim hám jamiyet. №5/1. -Nukus, 2024. 49-52 b.
2. Xasanov P.A. Landshaftlardan foydalanishda turli yondashuvlarning qo‘llanilishi va tizimli yondashuv // FarDU ilmiy xabarlar. № 6. -Farg‘ona, 2024. 250-256 b.
3. Xasanov P.A. Landshaftlarning shakllanishida tuproqlarning o‘rni (Surxondaryo viloyati misolida) // Экономика и социум. №5(120)-2 Саратов, 2024. -С. 817-822.
4. Xasanov P.A. Tabiiy landshaftlarning antropogen modifikasiyalanishi va agrolandshaftlar o‘rganilish tarixi // Экономика и социум. №12(115) -Саратов, 2023. -С. 380-390.
5. Xasanov P.A. Landshaftlarni qishloq xo‘jalik maqsadlarida baholashning ustuvor yo‘nalishlari // Respublika ilmiy-amaliy konferensiya to‘plami. -Nukus, 2024. 98-101 b.